

"İnsanın bir ferdi, ihata-i fikriyesiyle, aklıyla, kalbinin vüs'atiyle bir nevi külliyyet kesb eder. Ve keza, insanın bir ferdi, hilâfet hususunda âlemin eczâsıyla şuurca alâkadar olduğundan, nebatî olsun, hayvanî olsun,.." izahı?

İnsan fitrat ve mahiyet olarak bütün kainata mukabil gelecek bir genişlik ve keskinlikte yaratılmıştır. İnsan sahip olmuş olduğu maddi ve manevi his ve cihazlar sayesinde, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını tartıp ölçebilir. Kainatın umumunda yazılı olan İlahi hakikatler aynı şekilde insanın mahiyet ve fitratında da yazılmıştır. Yani insan bir nevi kainat gibidir.

Bu sebeple insanın bir ferdi ile milyonlar ferdi arasında keyfiyet olarak bir fark yoktur. İnsan bu gibi özellikleri sayesinde şu kainatın halifesi olmaya namzettir. Yani potansiyel olarak kainatın halifesidir. İnsanın bir ferdindeki bu kıymet ve ölçüler diğer türlerin değil bir ferdinde, tümünde bile yoktur.

Mesela, bir arı taifesi Allah'ın bütün isim ve sıfatlarına tam bir ayine ve mazhar olamaz, olsa olsa birkaç isme güzel bir takvim olur. Bu yüzden sair türlerin bütünü ve toplamı bir tek insana, mazhariyet noktasından denk ve müsavi değildir. Bir insan Allah'ın bütün isim ve sıfatlarına tam bir ahsen-i takvim suretinde ayna olabilir, ama türler toplam ve bütün bile olsa, insana mazhariyet noktasından yetişemez. İşte bu paragrafta bu manaya işaret vardır.

Özet olarak insanın bir ferdini, Allah öyle donatmış ki, sair türlere bedel yaratmış. Allah, insana çok hissiyat ve cihazlar vermiş ve duygularına sınır koymamış ki, çok makam ve mertebeleri elde edebilsin ve kainatın halifesi ve neticesi olduğunu gösterebilsin. Yani, Allah, bir insan ile çok mahsulat kaldırsın ve çok maksatları tahakkuk ettirsin. Bu yüzden insanı kayıt altına alıp, sınırsız duygularını susturmak imkansızdır. Yüz gram gelemeyen dili ile yeryüzündeki bütün tatları ve yiyecekleri tadabildiği gibi, yine beş on gramlık gözü sayesinde bütün renkleri ve ara tonlarını gözlemleyebiliyor vs...